

digvis må sige stop og vide, at der endnu er meget ufortalt. Den, der vil vide mere, må gå på jagt i den omfattende litteraturfortegnelse, som afslutter bogen og forøger dens værdi som håndbog. Den er et kærkomment supplement til *Ellen Jørgensens Helgendyrkelse i Danmark* og kan varmt anbefales enhver læser med interesse for kulturhistorie af hvilken observans, han end måtte være.

Thelma Jexlev

Vor ældste fajencefabrik

JØRGEN AHLEFELDT-LAURVIG OG KAI ULDALL: FAJENCER FRA FABRIKEN I ST. KONGENSGADE. *Gyldendal 1970. 337 sider. Ill. 178 kr.*

Den foreliggende bog er delt i to hovedafsnit, et historisk og et der nærmest må betragtes som katalog over arbejder udgået fra fabriken. Til det historiske hører noter og henvisninger. Kai Uldall, der lige siden artiklen 1925 om danske fajencefliser, har beskæftiget sig med studiet af fajence, har skrevet det; hans første samlede fremstilling kom i 1942 i Thaning og Appels lille kunstserie, og 1961 udsendte samme forlag *Gammel dansk fajence fra fabrikker i kongeriget og hertugdømmerne*. I de mellemliggende år er der fra forfatterens hånd fremkommet adskillige tidsskriftartikler, som belyser emnet. Til bogen *Keramik* bidrog Uldall med afsnittet om lertøj, stengods og fajence fra middelalderens begyndelse til ca. 1850. Også her drejede det sig om en historisk redegørelse, idet andre forfattere behandlede de tekniske problemer.

I første kapitel fortælles der om fabriken grundlæggelse og tidligste periode. Efter holsteneren Johan Wolffs forsøg med fajencebrænding på Frederiksberg slot vinteren 1721–22, engageredes han følgende sommer af en kreds interessenter til at lede den fajencefabrik, hvortil Frederik IV skænkede grunden i St. Kongensgade, hvor nu politistationen ligger. Inden årets udgang udstedtes fabriken privilegier, som bl. a. gik ud på, at den i 30 år skulle have eneret til at forfærdige »Delfs Porcelain eller Hollandsch Steentøy«, hvorved man især forstod en hvid og blådekoreret fajence. Til trods for det hollandske forbillede har man ingen underretning om indkaldelse af arbejdere fra Holland, hvorimod størstedelen af folkene synes at være kommet fra Tyskland, og »det er også kun fra tyske kilder, vi lærer enkelte af de første navne at kende«, hedder det. – Til bekræftelse heraf havde det været rart med en fortegnelse over gennemgåede arkivalier og litteratur ud over den, der er anført i forkortelseslisten.

Først en halv snes år efter fabriken start møder man danske navne blandt folkene. Men da var Wolff ikke længere mester, thi da fabrikationen 1725 endnu ikke var kommet rigtig i gang, havde han fundet det klogest at forlade landet. Wolff drog til Stockholm, hvor han grundlagde Rørstrandfabriken, og med sig tog han ikke alene noget af den kostbare blå koboltfarve men også et par af fabriken bedste arbejdere.

I St. Kongensgade i København blev det først rigtig godt, da den dygtige og pålidelige Johan Pfau 1727 blev ledende mester. Fra hans tid stammer to mar-

kante nyskabelser, nemlig bakkebordsbladene og biskopbollerne, som blev en stor succes. Foruden om mestrene og de ting, de frembragte, berettes der om selve fabriksbygningen og dens indretning samt om de metoder, man brugte, for at sælge så meget som muligt, og om hvem det var, der aftog produkterne.

Andet kapitel omhandler Christian Gierløfs erobring af fabriken 1749. Gierløf, der var oplært i bryggeriet, troede, at fabriken kunne moderniseres og oparbejdes; han ønskede Pfau bort og fik ham da også til at fratræde sin stilling. De mange retssager, Gierløf til stadighed førte, viser hvilken stridbar mand han var. Dette i forbindelse med Christian VI's anlæg af Blåtårnsfabriken og indførslen af kinesisk porcelæn og rhinsk stentøj vanskeliggjorde i den grad forholdene, at fabriken i 1770-erne måtte ophøre. Dette bliver der redegjort for i bogens tredje kapitel.

Det historiske afsnit slutter med en oversigt over fabriken kunstnere og andre arbejdere opstillet i listeform uden at gøre fordring på at være fuldstændig.

Anden del af bogen er skrevet af Jørgen Ahlefeldt-Laurvig, der siden 1965 så godt som hvert år i Historiske Meddelelser om København har redegjort for jordfund fremkommet ved årets gravninger for Københavns Bymuseum. I 1966-årgangen berettes om de udgravninger på St. Kongensgadegrunden, der var påbegyndt to år tidligere. Denne gravning spiller selvsagt en stor rolle for bestemmelsen af fajencer, idet den f. eks. har gjort det muligt – modsat den hidtil gængse opfattelse – at henføre genstande dekoreret med den såkaldte europæiske blomstkvist til fabrikenes produktion.

Fabrikenes frembringelser gennemgås emnevis, idet der begyndes med vægfliser, som man har fine eksempler på i pandekagekøkkenet på Frederiksberg slot og i Eremitagen. Herefter følger bakkebordsbladene, der som nævnt så at sige blev opfundet på St. Kongensgade-fabriken og vandt stor udbredelse i Nordeuropa. Tallerkener og fade gør sig i Pfaus periode især bemærkede ved at være forsynede ikke alene med malersignatur men også med pris. I Gierløfs tid fornyedes såvel former som mønstre under indflydelse af ostindisk porcelæn, selv om det mønster, man har givet hans navn, faktisk fremkom allerede i Pfaus sidste periode.

Videre beskrives de såkaldte tækkefade (varmefade), dernæst skåle, krukker, terriner og biskopboller. Om sidstnævnte og drikken biskop, der er en slags punch, har Uldall skrevet i Kulturminster 1960. Det var nok den mest bemærkelsesværdige nyskabelse fra fabriken; bollerne repræsenterer det bedste af, hvad både fajencemagere og malere har frembragt. Kander og krus, te- og kaffestel, havevaser, skrivetøjer, apoteksinventar m. m. gennemgås, og her er hver gruppe nok i for høj grad behandlet som en enhed, således at de samme oplysninger om karakteristika ved fajence fra Gierløfs periode og om nyskabelser gentages indtil flere gange. Først i afsnittet om te-, kaffe- og chokoladestel siges, at de har fulgt samme udvikling i mønstre som fabrikenes øvrige produktion. Til overflod har Kai Uldall meget rimeligt fundet det nødvendigt i første kapitel at give en karakteristik af produktionen som baggrund for dens historie.

Bagest i den meget smukke og nyttige bog finder man en side med profiler af tallerkener og fade, samt 137 signaturer med forklarende tekst og angivelse af, hvor de findes. Forsøg på at sammenholde signaturerne med listen over fabrikkens kunstnere og arbejdere er ikke gjort og ser heller ikke ud til at kunne give noget resultat. Efter fyldige noter afsluttes bogen med et personregister.

Monografien om St. Kongensgade-fabrikens fajencer afløser A. Øigaards fra 1936. Ligesom forgængeren er det en smukt udstyret bog, der følgende udviklingen inden for bogkunsten foruden mange sort-hvide illustrationer, også er forsynet med otte nydelige farveplancher, velegnet som gavebog til enhver der måtte interessere sig for denne gren af vor kunstindustri, men ikke mindre nyttig for den, der for alvor vil have kendskab til Nordens ældste fajencefabrik og dens produktion.

Marie-Louise Jørgensen

Nationalmuseets kakler

»KAKLER. Hovedtræk af kakkellovns historie ca. 1350–1650« af Niels-Knud Liebgott. Nationalmuseet 1972. 39 sider, ill. Kr. 16,10.

Med »Kakler« har Nationalmuseet indledt udsendelsen af en række små, populære bøger om grupper af genstande i samlingerne. Det er et i høj grad rosværdigt initiativ, og der vil sikkert være et stort publikum til bøgerne. Ikke mindst fordi »særkataloger« længe har været savnet af specielt interesserede museums-gæster.

Kakkelbogen er blevet en fin lille publikation. Formatet er bekvemt, tryk og illustrationer står klart, og de mange fotografier og Birgit Als Hansens nydelige tegninger anskueliggør teksten på udmærket vis. En rent teknisk mangel er det, at så mange sider er uden paginering, et sted fire i følge, et andet fem. Man savner også angivelse af museumsnumre til de viste eksempler.

Bogens tekst lever op til undertitlen »Hovedtræk af kakkellovns historie«. Den er let læst, som en populær bog skal være det, og man mærker forfatterens glæde ved emnet. Det er første gang, der på dansk gives en samlet fremstilling om ovnkakler og deres anvendelse. I en publikation af denne art kan man ikke vente nye forskningsresultater, men Liebgott udnytter redeligt den foreliggende litteratur, der for Danmarks vedkommende indskrænker sig til nogle artikler om enkelte kakkelfund og grupper af kakler, og han supplerer med sit nøje kendskab til materialet i Nationalmuseets afdeling for middelalder og renaissance.

Det burde dog nok i højere grad have været understreget, at det er kaklerne i Nationalmuseets 2. afdeling, der behandles. Den udvikling, der beskrives, er den, som disse kakler illustrerer. Og det er ikke hele udviklingen.

Det giver en lidt ujævn fremstilling, at nogle faser kan beskrives og illustreres grundigt, mens andre må behandles temmelig summarisk. Dette gælder f. eks.